

Лариса БОНДАР

ОДНА З ФРАНКОВИХ “ЛЮБОВНИХ ІСТОРІЙ”

Наприкінці 1883 р. І.Франко написав Уляні Кравченко листа, в якому вималював свій омріяний жіночий ідеал. Щоправда, Франкова приятелька претендувала на щось значно більше, ніж приязнь, і тому мала звичку вирізати зі Франкових листів усе, що їй не подобалося. Таку операцію вона проробила і з цим листом, проте, на щастя, так, що розібрати дещо все-таки можна. Отож, які жінки імпонували Франкові? А такі, “...котрі би не тільки не спиняли мужчину від <...>ої борби, але, противно, зігривали його до неї, заохочува<...> му в ній товаришили” [48, 393]. Ніби нічого нового – згадаймо, як гостро реагував і в листах, і в віршах зовсім юний І.Франко на спроби Ольги Рошкевич хоч якось погамувати його буйний політичний темперамент. Та читаймо далі: “Я знав одну таку жінчину... Я донині споминаю її як святу, хоч вона жиє, тільки що далеко, в Парижі чи десь там в Франції” [48, 39:393]. Це вже цілковита несподіванка, більше – сенсація! Значить, наприкінці 1883 р. не Ольга Рошкевич і не Юзефа Дзвонковська були для І.Франка ідеалом. Ним була прекрасна незнайомка з Парижа чи десь з Франції, і вона зуміла так міцно засісти у Франковій душі, що він, розлучившись з нею, “споминав її як святу”. Що ж це за жінка?

Упорядники 48-го тому Франкових творів до слів “Я знав таку жінчину” подають примітку: “Д.Лукіянович, який опублікував у п’ятому збірнику “Іван Франко. Статті і матеріали” листи І.Франка, до У.Кравченко, зазначає, що в листі ножицями вирізане ім’я “Марія”. Можливо, це та Марія, про яку І.Франко з похвалою писав до О.Рошкевич від 2 січня 1879 р.” [48, 699]. Так, Д.Лукіянович дійсно стверджував, що “ножицями вирізано ім’я “Марія”! Та звідки він міг знати, що там вирізано саме ім’я “Марія”, а не якась інше? Очевидно, відомості подала особа, яка проробила цю процедуру з вирізанням, тобто Уляна Кравченко. А чи можна йняти її віри? Може, вона хотіла свідомо завести дослідників Франкової

інтимної біографії в глухий кут. І їй, либонь, це вдалося. Чи то виконуючи забаганку Уляни Кравченко (а вона ж бо, як відомо, вимагала ні більше ні менше, як обезсмертити її разом з І.Франком у драмі під титулом “Мирон і Марта”), чи припустившись несвідомої помилки, публікатор Франкових листів висловив нічим не вмотивовану гіпотезу про зв’язок цитованого листа до Уляни Кравченко з листом Ольги Рошкевич від 2 січня 1879 р. Насправді ж ніякого зв’язку між ними не існує.

У листі до Ольги Рошкевич І.Франко намагається погамувати “заздрість”, тобто ревності, від яких дуже страждала (а може, і мала для цього підстави?) Ольга. Він перераховує за пунктами (sic!) усіх жінок, які бували в нього останнім часом, окрім Анни Павлик (“заздрість” до неї з боку Ольги – то предмет розмови в окремому листі). Таких пунктів три, під першим пунктом значиться Ольга Косачева, сестра Драгоманова, під третім – служниця, яка приходила замітати і мити підлогу. А під другим – “Марія – се така собі певна Марія, проїжджа з Варшави, полька, соціалістка, дівчина літ коло 22, не хороша, але дуже говірка, розумна, емансипована. З неї справді можна бачити примір того, які жінчини є в Росії. Була у мене раз, я у неї в готелі два чи три, все в товаристві – бавила тутка два дні” [48, 138].

Навіть коли припустити, що І.Франко, аби розвіяти Ольжині ревності, додав до цього лаконічного портрета кілька іронічних штрихів, та абстрагуватися від них, то все ж образ цієї загадкової, однак усе ж далеко не ідеалізованої емансипантки, аж ніяк не дає підстав, щоб сприймати її “як святу”. До того ж, І.Франко, шалено закоханий у час написання листа в Ольгу Рошкевич, не міг нікого сприймати як святу, крім своєї нареченої. І тональність обох епістолярних уривків цілком протилежна, у першому проглядає (хоч і як його понівечила Уляна Кравченко!) глибоко приховане почуття любові й пошани, у другому – відверта іронічність, поблажливість, хоча й не без відтінку зацікавленості. Це те, що в підтексті, за кадром. Однак і текст не дає найменшого приводу для ототожнення жінок із різних листів. У листі до Ольги Рошкевич незнайомка – полька з Росії, у листі до Уляни Кравченко вона живе в Парижі або десь у Франції. Чому полька з Росії живе не в Польщі чи Росії, а у Франції? Емансипантка-соціалістка Марія була епізодичним персонажем (“бавила тутка два дні”) у житті І.Франка, то ж як він міг так певно заявляти, що його ідеал тепер у Франції, коли

б справді йшлося про цю невідому Марію? Таким чином, гіпотеза Д.Лукиjanовича відпадає. Отже, *cherches la femme*. Де ж саме? У Парижі, у Франції? Наразі в поезії І.Франка.

І знайдете. В одинадцятomu вірші з циклу “Спомини” у збірці “Із днів журби” її сліди виявив Ю.Кобилецький. У монографії “Поетична творчість І.Франка” він пише: “Ось жорстока сцена розправи управителя з жінками (у вірші “Я побачив її”), яку з жахом спостерігає французенка”. Це чи не єдина згадка про цю загадкову Франкову французенку. Щоправда, тут є принаймні дві неточності – “мужицький товар захопили в траві” [3, 30] два польові, а не управитель (то був завеликий пан, щоб розправлятися з селянами власноручно), по-друге, це занадто делікатно сказано: “спостерігає французенка”. Ні, вона не спостерігає, вона діє – і то імпульсивно-блискавично:

Втім, мов бомба, з двора, якась дама летить...

*Кричачи, плачучи, польових зупиня,
парасолькою б'є, від жінок відганя* [3, 30–31]

А її мова – нестримна лавина французьких та зворушливо перекручених українських слів:

Que ce qu'est que za? Que ce qu'est que za?

Що тут сталось у нас?

Mais pourquoi? Фі, дівчат! Ну, не стидно, Панас?

Mais c'est lache! C'est affreux. Так трукати жінкам! [3, 31]

Утім, літературознавцям 40–50-х років було не до французенок. Головним був класовий підхід, класове розшарування, галицька нужда, галицька біда, її і тільки її мали право розшукувати дослідники в творчості І.Франка. І знаходили. Як той же Ю.Кобилецький: “Цикл “Спомини” каже нам, що джерелом важкого настрою письменника-демократа є селянське горе і злидні” – Навіть надзвичайно проникливий дослідник майстерності І.Франка С.Шаховський⁴ убачає слідом за своїм попередником у віршах “Розмова в лісі”, “Ось панський двір”, “В село ходив” викривальні шевченківські інтонації, що споріднюють їх із поемою “Сон”. Не можна сказати, що таких інтонацій немає у циклі, проте він складається не з трьох-чотирьох, а з дванадцяти віршів, і зміст його далеко не вичерпується соціальними мотивами.

Цикл “Спомини” – то ще одна лірична драма (згадаймо авторську дефініцію “Зів'ялого листя”) в поетичному доробку

Франка, ще одна *Love story*, точніше, незакінчена спроба переповісти нам цю любовну історію.

Ось пунктири розгортання цієї ліричної драми. У першому вірші (а це вишуканий, як і більшість поезій цього циклу, на довершеність сонетів і терцин якого звернув увагу Є.Кирилюк⁵) поет згадує “минулеє життя”, те, що він “не був у нім щасливим”, що він хоч жив, та все ж не нажився, не було вдоволення, утіхи, натомість багато праці, і турбот, і скрух. У другому вірші поет розкриває свій задум:

*Заким умре ще в серці творча сила,
і дар пісень загложне в тишині,
немов пахуча та фіалка мила,
що в'яне у пустому бур'яні [...]
оживить ті спомини, що скрила
ворожса доля у душі на дні [3, 19]*

І тут же сумнів – чи знайдуться сили, щоб відчутти, щоб “пережити знов ті любі хвилі і виплакати піснями їх отут”? А далі цілком несподіване признание:

*О, бо і я зазнав раз щось такого,
що хоч ще повним щастям не було,
та дуже близько вже було до нього [...]
тоді пізнав я, що в житті за смак
і чим бува любов, святее диво [3, 20]*

І тільки тут, нарешті, починає розмотуватися клубок давніх споминів:

*П'ятнадцять літ минуло.
По важкій, завзятій боротьбі я опинився
побитий, хорий. У тишу, в спокій
я на село із міста схоронився [3, 20]*

Чому треба було ховатися, утікати? Бо “зблідли давні ідеали”, світ “змінився з рожевого на чорний”. Настало розчарування в людях, не варто боротися за кращу їх долю (“у бій іти, як в дим; ті, що терплять, варт того, щоб страждали”). Як це пригадує настрої героя “*Intermezzo*” М.Коцюбинського (це проникливо відчув С.Шаховський)!

Наступні поезії підтверджують подібність обох творів. Далі у І.Франка – “Маленький хутір серед лук і нив... отам я в простій

хлопській хаті жив”. А ліс “шумом серцю... на сон дзвонив і сум по травах розносив луною” – образність теж у ключі М.Коцюбинського. Як і остання фраза цього сонета-шедевра: “Природі-мамі до грудей прилинь”. Це вже п’ятий вірш і ніяких тобі соціальних мотивів. Вони сакраментально зринають у шостому вірші, який справді можна було б долучити до циклу “Галицьких образків: “В село ходив. Душа болить і досі”. І далі кілька жанрових сцен – там конає самотній дідусь у хаті, бо всі на жниввах, там сваряться дві сусідки, там корчма – “зопсуття едем, добробуту руїна, гріб моралі”, нарешті, податкова екзекуція. Чаша поетового терпіння переповнюється, він мусить утікати “в пустиню, в поле, в ліс”... Але ж який висновок з тих жахливих картин? Боротьба з цим суспільним злом нагадує “стать дитини”, що море черпає ложкою, отже, навіщо боротися?

Сьомий вірш посилює гнітюче враження, бо ж тут І.Франко подає образ ненависного йому панського двору, з ненавистю й огидою таврує “се гніздо культури”, що “з села всі соки ссало”.

Це негативні емоції, яких поет прагне позбутися. І тому знову втеча: “Найгірше я людей боявсь тоді і обминав їх, мов болючу рану” [3, 25], “свій біль дрібний і сором свій великий ховав у серці і тікав у ліс” [3, 26–27]. І далі образ того лісу, точніше, гаю: “Привіт тобі, мій друже вірний, гаю”. Та інтермеццо, як і в М.Коцюбинського, перериваються появою людини в десятому вірші з прозаїчною назвою “Розмова в лісі”. Це справді діалог поета зі злісним, цілком побутовий, заземлений, про те, що цей селянин мусить відбирати верети в селянок, щоб не ходили в ліс жати трави для своїх корів, про старого графа, який десь на чужині гайнує свій маєток, і раптом у розмові з’являється елемент інтриги. Злісний повідомляє, що в маєтку оселилася якась дивна істота:

*Якесь таке, ні птах, ні риба, ні жона,
ні панна, та й говорить не по-нашому,
мов та синиця цвенькає, пищить, вищить,
в долоні плеще, всюди скаче, бігає,
всьому дивується, раз плаче, раз смієсь.
Мале таке і утле – взяв би, бачиться,
в долоню й другою долонею прикрив,
а всюди того повно – двір, гумно і сад,
шпихлір, і корчму, й тік – все чисто навідить,*

*усякого зачепить, всім цікавиться -
ну, сказано, помана, ще й французькая!* [3, 29]

Мусила б зацікавити нашого поета, та він гордо відмовляється від знайомства з нею. І от вже аж в передостанньому вірші циклу – він побачив її –

*не в зеленім садку,
не в салонах шумних, не в ряснім цвітнику,
не в товаристві дам, і панів, і музи –
серед баб і сіпак я почув її крик* [3, 30]

І далі йде вже згадана сцена з польовими, відібраними у жінок коровами, заплаканими жінками, яка закінчується щасливо для селянок, (завдяки втручанню ексцентричної французької – “я до графа напишу!” – корів відпущено), а для поета? Ми не знаємо. Знаємо лише, що серце його “полонила на все” ота невідома французька прекрасна пані, яка, либонь, і зринула згадкою в листі до Уляни Кравченко. Це вона мала бути тією “святою жінчиною”, яка залишила такий глибокий слід у душі молодого І. Франка, щоб обізватися аж через п’ятнадцять років у збірці “Із днів журби”.

Залишається навіки загадкою, чому І.Франко обірвав цикл “Спомини”. Обірвав, по суті, на зав’язці, на найцікавішому місці. Не дійшовши не те що до розв’язки, навіть до кульмінації взаємин. “Я не скінчу тебе, моя убога пісне”, – вирік він у дванадцятому, завершальному, вірші “Споминів”. Образ душі, слабої, безкрилої, холодом прибитої, що, мов ластівка у річці, зиму спить, завершує цю незакінчену пісню таємничого Франкового кохання.

-
1. Лукіянович Д.Я. Листи І.Франка до Уляни Кравченко // Іван Франко. Статті і матеріали.- Львів, 1956. –36. 5. –С. 173.
 2. Кобилецький Ю. Поетична творчість Івана Франка. – Київ,1946. – С. 85.
 3. Там само – С. 84.
 4. Шаховський С. Майстерність Івана Франка. – Київ, 1956. – С. 99.
 5. Кирилюк Є. Вічний революціонер. – Київ, 1966.